



## MILLIY O'ZLIK VA IDENTITETNING QIYOSIY-TIPOLOGIK HAMDA NARRATOLOGIK TALQINI

**To'rayeva Bahor Bahriddinova,**

O'ZR FA O'zbek tili, adabiyoti va folklori instituti  
yetakchi ilmiy xodimi, filologiya fanlari doktori, professor.

<https://orcid.org/0000-0003-4019-7891>

[turayeva.bahor@gmail.com](mailto:turayeva.bahor@gmail.com)

DOI: <https://doi.org/10.54613/ku.v19iB.1827>

| MAQOLA HAQIDA/ О СТАТЬЕ                                                                                                                 | ANNOTATSIIYA/ АННОТАЦИЯ                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Qabul qilindi:</b> 2-oktabr 2026-yil<br><b>Tasdiqlandi:</b> 5-oktabr 2026-yil<br><b>Jurnal soni:</b> 19-B<br><b>Maqola raqami:</b> 1 | Maqolada Rashod Nuriy Gunteginning "Iztirob" va Ulug'bek Hamdamning "Ota" romanlarida milliy o'zlik hamda identitet shakllarini ifodalovchi badiiy vositalar qiyosiy-tipologik, narratologik va lingvomananiy yondashuvlar asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda ikki romanning syujet-kompozitsion qurilishi, roviy nuqtayi nazari, retrospeksiya, ichki monolog, xotira, badiiy detal va obrazlar tizimining identitetni shakllantirishdagi vazifasi yoritiladi. "Iztirob"da asosiy hikoya bilan Murshit afandining "Hatira Deferi" parallel narrativ sath hosil qilib, Zehraning otasi haqidagi keskin hukmlaridan voz kechishga sabab bo'ladi. "Ota"da esa urush xotiralari, ichki monolog, qamoq hayoti, ichki ziddiyat va nevara obrazi Po'latning ruhiy-ma'naviy o'zgarishini belgilaydi. Turk romanida Zehraning otasiga, o'zbek romanida esa otaning qiziga nisbatan chiqargan hukmi jamiyatlardagi axloqiy mezonlar, nomus, ma'rifat, vijdon, tavba va rahm-shafqat qadriyatlari bilan bog'liq holda talqin qilinadi. "Iztirob"da milliy o'zlik modern turk jamiyatining maktab, ma'rifat, ayolning ijtimoiy faolligi orqali ifodalansa, "Ota"da urush xotirasi, mahalla, otalik, nomus, tavba, avlod davomiyligi va xalqona til orqali namoyon bo'ladi. Qiyosiy tahlil har ikki romanda shaxsiy identitetning oila qadriyatlari, ijtimoiy muhit va axloqiy mezonlar ta'sirida shakllanishini ko'rsatadi hamda otalik, avlod mas'uliyati va insonparvarlikning umuminsoniy mohiyatini ochib beradi. |

| ABOUT THE PAPER                                                                                                     | ANNOTATION                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Accepted:</b> 2 October 2026<br><b>Approved:</b> 5 October 2026<br><b>Volume:</b> 19-B<br><b>Paper number:</b> 1 |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    |
| <b>KEYWORDS</b><br>Identity, national selfhood, novel, narratology, retrospection, narrator, artistic detail        | The article examines the artistic means through which national selfhood and identity are represented in Reşat Nuri Güntekin's <i>Acımak</i> and Ulug'bek Hamdam's <i>Ota</i> from comparative-typological, narratological, and linguocultural perspectives. Particular attention is paid to plot and compositional structure, narrative position, retrospection, internal monologue, memory, artistic detail, and the system of characters as key mechanisms in the formation of identity. In <i>Acımak</i> , the main narrative and Mürşit Efendi's "Hatira Deferi" create parallel narrative layers that lead Zehra to reconsider her previously rigid judgments about her father. In <i>Ota</i> , memories of war, internal monologues, prison experience, family conflict, and the figure of the grandson shape Po'lat's psychological and moral transformation. Zehra's judgment of her father in the Turkish novel and the father's judgment of his daughter in the Uzbek novel are interpreted in relation to social moral norms and the values of honour, enlightenment, conscience, repentance, and compassion. In <i>Acımak</i> , national selfhood is represented through the modern Turkish society's perceptions of education, schooling, women's social participation, and public service, whereas in <i>Ota</i> it is constructed through war memory, the mahalla, fatherhood, honour, repentance, generational continuity, and vernacular speech. The comparative analysis demonstrates that personal identity in both novels is shaped by family memory, the social environment, and moral choice, while also revealing the universal humanistic significance of fatherhood and intergenerational responsibility. |

### Kirish

Milliy o'zlik tushunchasi xalqning tarixiy taraqqiyot davomida shakllangan madaniy va ma'rifiy merosi, milliy qadriyatlari, an'ana va urf-odatlar, tarixiy xotirasi hamda ma'naviy-axloqiy qarashlarini o'zida mujassam etadi. Unda ajdodlarning ozodlik va mustaqillik yo'lidagi kurashlari, burchga sadoqat, mas'uliyat, vatanparvarlik va milliy g'urur kabi tushunchalar muhim o'rinni egallaydi. Shu ma'noda milliy o'zlik shaxs va millatning o'z tarixiy ildizlari, ma'naviy qadriyatlari hamda madaniy mansubligini anglashiga asoslangan murakkab ijtimoiy-ma'naviy hodisa hisoblanadi. Badiiy adabiyot esa ana shu milliy o'zlikning shakllanishi va avlodlardan avlodga yetkazishda muhim vosita bo'lib, millat

taqdirini badiiy obrazlar, xarakterlar va voqelik tasviri orqali ifoda etadi.

Identitet tushunchasi psixologiya, sotsiologiya, falsafa, antropologiya, madaniyatshunoslik va siyosatshunoslik kabi sohalarida shaxsning o'zini anglashi, uning boshqalardan farqlanishi hamda muayyan ijtimoiy, madaniy va milliy guruhlariga mansubligini ifodalash uchun ishlatiladi. Atamaning kelib chiqishi lotin tilidagi idem – "ayni, bir xil, o'sha" hamda undan hosil bo'lgan identitas – "aynanlik" so'zlari bilan bog'liq. Shuning uchun identitetning dastlabki mazmuni muayyan narsa yoki shaxsning "aynan o'zi" bo'lishini anglatgan. Keyinchalik mazkur tushuncha shaxsning o'ziga xosligi, individualligi, o'zini anglashi va

muayyan guruhga mansubligini ifodalovchi keng ijtimoiy-madaniy mazmun kasb etgan.

#### Adabiyotlar tahlili

Oxford Advanced Learner's Dictionary lug'atida identity tushunchasining birinchi ma'nosi shaxs yoki narsaning "kim yoki nima ekanligi" bilan bog'lanadi. Shu bilan birga, lug'atda identitet insonni boshqalardan farqlantiruvchi xususiyatlar, his-tuyg'ular va e'tiqodlar bilan ham izohlanadi. Ushbu talqin identitetni shaxsni ichki dunyosi va o'zini anglashi bilan bog'liq hodisa sifatida ko'rish imkonini beradi. Oxford lug'atida shaxsiy, madaniy, milliy va ijtimoiy identitet tushunchalarning qo'llanishi identitetning individuallikdan tashqari ijtimoiy va madaniy xususiyatga ham egaligini ko'rsatadi (Oxford Advanced Learner's Dictionary).

Cambridge Dictionaryda ham identity shaxsning kimligi yoki shaxs va guruhni boshqalardan farqlovchi sifatlar deya talqin qilinadi. Bu ta'rifda ikki muhim jihat – o'ziga xoslik va farqlilik birlashadi. Demak, identitet "Men kimman?" yoki "Men boshqalardan nimam bilan farqlanaman?" degan savollariga javobini ham ifodalaydi. Cambridge Learner's Dictionaryda ham shaxs yoki guruhni boshqalardan farqlovchi xususiyatlar identitetning muhim tarkibiy qismi sifatida ko'rsatiladi (Cambridge Dictionary, Cambridge Learner's Dictionary).

Fransuz tilidagi Larousse lug'atida identité tushunchasi aynanlik, o'xshashlik va shaxsning o'ziga xosligini

ifodalovchi bir necha ma'noda qo'llanadi. Shaxsga nisbatan identitet uning kimligini aniqlash imkonini beruvchi ma'lumotlar majmuyini ham anglatadi. Biroq ijtimoiy-gumanitar nuqtayi nazardan uning shaxs yoki guruhning individualligi va o'ziga xosligini belgilovchi xususiyatlar bilan bog'liq ma'nosi muhimroq (Dictionnaire de français).

Yuqoridagi manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, identitet tushunchasini shartli ravishda uch asosiy jihat orqali ifodalash mumkin. Birinchidan, u shaxsning kimligini, ya'ni o'zini anglashini bildiradi. Ikkinchidan, identitet shaxs yoki guruhni boshqalardan ajratib turuvchi o'ziga xoslik va farqlanishni qamraydi. Uchinchidan, identitet insonning muayyan ijtimoiy, madaniy, etnik yoki milliy guruhga mansubligini ifodalaydi. Identitetni faqat "kimlik" yoki "shaxsni aniqlash" tushunchasi bilan cheklash maqsadga muvofiq emas. Zamonaviy talqinda identitet shaxs yoki guruhning o'zini anglashi, boshqalardan farqlanishi, o'ziga xos xususiyatlarini saqlashi va muayyan ijtimoiy-madaniy jamoaga mansubligini anglatuvchi murakkab hodisadir. Shu nuqtayi nazardan milliy identitet shaxsning o'zini muayyan millat bilan bog'lashi, mazkur millatning tili, tarixi, madaniyati, qadriyatlar, ramzlari va umumiy xotirasi bilan o'zligini uyg'unlashtirishi bilan tavsiflanadi. Tahlillar natijasida identitetning quyidagi turlari tasniflandi:

#### 1-jadval

Identitet turlari va ularning tavsifi

| Turlari              | Izohi                           |
|----------------------|---------------------------------|
| Shaxsiy identitet    | Shaxsning o'zligini tanishi     |
| Psixologik identitet | Ichki "men"ni anglash           |
| Ijtimoiy identitet   | Ijtimoiy maqomga mansublik      |
| Etnik identitet      | Muayyan etnik guruhga mansublik |
| Milliy identitet     | Muayyan millatga mansublik      |

Shaxsiy, psixologik, ijtimoiy, etnik, milliy va madaniy identitet turlari tadqiqot obyekti sifatida tanlangan romanlar asosida tahlilga tortildi. "O'zlik" va "identitet" tushunchalari mutlaq sinonim emas. Identitet keng tushuncha, insonning turli jihatlarini qamraydi. Milliy o'zlik identitetning millat bilan bog'liq qismidir. Inson bir vaqtning o'zida oilaviy, kasbiy, diniy, madaniy, ijtimoiy va milliy identitetlarga ega bo'lishi mumkin. Milliy o'zlikning asosiy omillari til, tarix, madaniyat, urf-odat va qadriyatlar, vatan hisoblanadi. Identitet insonning o'zini anglashiga oid keng tushuncha bo'lsa, milliy o'zlik uning muayyan xalq va milliy-madaniy muhitga tegishlilik tuyg'usini ifodalaydi. Milliy o'zlik ona tiliga munosabat, tarixiy xotira, urf-odat, ramz, qadriyat, oilaviy munosabat, madaniy xotira va kelajak avlod oldidagi mas'uliyat orqali namoyon bo'ladi. Zamonaviy tadqiqotlarda identitetning qat'iy va o'zgarmas hodisa emasligi alohida ta'kidlanadi. Stuart Hall identitetni doimo davom etadigan, ya'ni shakllanish jarayoni sifatida e'tirof etadi. Uning fikricha, inson o'zligi tarix va madaniyat negizida yuzaga keladi. Identitet insonning o'tmishdan olgan merosi bilan birga, o'sha o'tmishni bugungi kun mezonlari asosida qayta tushunishi orqali ham shakllanadi. Shaxs o'z o'tmishini qanday hikoya qilishi, o'tmishdagi voqealarga qaysi nuqtadan qarashi va o'zini qaysi madaniy xotira bilan bog'lashi uning bugungi o'zligini ham belgilaydi (10, 225-226-b.). Hallning mazkur yondashuvi badiiy qahramon identitetini tadrijiy jarayon sifatida o'rganishga imkon beradi (11, 1-17-b.).

Paul Ricoeur narrativ identitet konsepsiyasida inson "kim?" degan savolga hayoti haqidagi hikoya orqali javob berishini ta'kidlaydi. Shaxsning hayoti turli voqealar yig'indisidan iborat bo'lib qolmaydi, u bu voqealarni sabab va natija bilan bog'laganida o'zligini anglaydi. Demak, o'zlik hikoya orqali tartibga tushadi. Roman janri aynan shunday jarayonni ko'rsatish uchun juda qulay janrdir: unda qahramonning bolaligi, oilaviy muhiti, kechinmalari, qarori va o'zgarishi yaxlitlikda beriladi (16, 147-b.).

Benedict Anderson bir millat vakillari bir-birlarini shaxsan tanimasalar ham, umumiy tarix, til, matbuot, adabiyot, ramz va xotira orqali o'zlarini yagona "biz"ning a'zosi deb bilishlari haqida mulohaza yuritgan (1, 6-b.). Roman qahramoni "men"i ko'pincha oila, xalq va tarix bilan munosabat orqali anglashiladi.

Anthony D. Smith milliy identitetni hudud, tarix, mif va ommaviy madaniyat bilan bog'liq ko'p o'lchovli hodisa sifatida talqin qiladi (17, 14-b.). Homi K. Bhabha esa milliy identitet faqat o'tmishni takrorlash emas, balki o'tmish merosini yangi sharoitda qayta anglash jarayoni, deya izohlaydi (3, 148-b.). Jan Assmannning madaniy xotira haqidagi konsepsiyasi ham mazkur ikki romanni qiyosiy o'rganish uchun muhim. Assmannning fikricha, inson o'zini o'tmish xotirasini esda tutish va qayta talqin qilish orqali anglaydi (2, 112-b.).

#### Tadqiqot metodologiyasi

Qiyosiy-tipologik yondashuv "Iztirob" va "Ota"dagi otaning rad etilishi, farzand ustidan hukm, kechikkan iqrar, ayb, tavba kabi mushtarak motivlarni tahlil qilish imkonini beradi. Narratologik tahlilda voqeani kim hikoya qilayotgani, ma'lumotning qachon va qanday berilishi hamda qahramonlar nuqtayi nazari izohlanadi. "Iztirob"da voqealar tashqi roviy va Murshit afandining "Hatıra Defteri" orqali ifodalanadi. Psixopoetik tahlil orqali bolalik iztirobi, urush xotirasi va og'ir yo'qotishlar tahlil qilinadi. Zehraning qat'iyiligi muayyan darajada bolalikdagi xo'rlik va beqarorlikka qarshi himoya bo'lsa, Po'latning qahrli intizomi urush va totalitar tizim tartib-qoidasi bilan bog'liq. Lingvomadaniy tahlil orqali tarixiy so'zlar, iboralar, maqollar, sheva birliklari, joy nomlari va marosim leksikasini milliy identitet belgisi sifatida o'rganiladi. "Iztirob"dagi "maarif", "vilâyet", "mebus", "mülkiye", "darûlmuallimat", "başmuallim", "peder", "merhume", "tenezzühthane" singari birliklar Usmonli va ilk Respublika davri ma'muriy-madaniy muhitini jonlantiradi. "Ota"dagi "azayimxon", "duogo'y domullo", "dam solish", "mahalla", "oqsoqol", "kelinposhsho",

“shukrona”, “valadi zino”, “tavba”, “yetimxona” kabi birliklar esa o'zbekona turmush tarzi va diniy tasavvurni ifodalaydi.

Mazkur maqolaning maqsadi ikki romanda milliy o'zlik hamda identitetning badiiy vositalar orqali ifodalashda yozuvchilar uslubidagi universallik va o'ziga xoslikni aniqlashdan iborat. Shu sabab tahlilda qahramon xarakteri, syujet, kompozitsiya, retrospeksiya, kundalik, tush, ichki monolog, detal, ramz, ism, til, urf-odat, makon va tarixiy xotira kabi badiiy unsurlarga alohida e'tibor qaratildi. Milliy o'zlik qahramon shaxsiyatiga qay darajada ta'sir qilishi va hayot ma'nosini anglashidagi ahamiyati izohlanadi.

### **Natijalar**

Rashod Nuri Guntekinning “Iztirob” hamda Ulug'bek Hamdamning “Ota” romanlari yaratilish davri, milliy muhit va badiiy uslub jihatidan farqlansa-da, inson o'zini oilaviy va tarixiy xotiradan ayri to'liq anglay olmasligi g'oyasi ikkala roman tahlilini bir nuqtada tutashtiradi.

“Rashod Nuri Guntekin turk tilidan mahorat bilan foydalangan, xalqimiz ruhiyati va hayotini tasvirlashda katta muvaffaqiyatga erishgan adiblardan biridir. Reşat Nuri o'z asarlarida qahramonlari timsolida Anadolu insonini barcha jihatlari bilan yoritishga muvaffaq bo'lgan. Shu bilan birga, Anadolu insoni misolida umuman insoniyat va uning muammolarini ifodalagan, ularni o'z asarlarining mavzusiga aylantirgan, deyish mumkin. “Iztirob” romani ham ana shu xususiyatlarni o'zida mujassam etgan asar sifatida e'tiborni tortadi. Yozuvchi ushbu asarda, umumiy ma'noda, biri aql bilan, ikkinchisi esa his-tuyg'u bilan harakat qiladigan ikki qahramonni asosiy tayanch nuqtasi sifatida olib, inson his-tuyg'u va aql o'rtasidagi muvozanatni saqlagan holda yashashi lozim, degan g'oyani ilgari suradi. Matnning asosiy niyati shu tarzda ochib berilganda, yozuvchining milliylik doirasida umuminsoniylikni ifodalashga erisha olganini aytish mumkin” (13, 41-b.). Ulug'bek Hamdam – o'zbek adabiyotining yorqin vakillaridan biri bo'lib, uning asarlari o'zbek milliy adabiyotiga yangi nafas olib kirgan. “Ota” romani uning eng mashhur asarlaridan biri sifatida adabiyotshunoslardan tomonidan katta e'tibor bilan o'rganilmoqda. Ushbu roman, o'zining o'ziga xos milliy chizg'ilar bilan ajralib turadi” (20, 1291-b.). “Ota” romani orqali yozuvchi o'zbek xalqining milliy mentaliteti, urf-odatlari, an'analari va qadriyatlarini zamonaviy tarzda ochib beradi, qadriyatlarining chuqur talqin qilinishi, o'zbekona xarakter uyg'unlashuvi, har bitta obraz orqali milliylikni akslantiruvchi o'ziga xos qarashlar mavjud” (15, 36-b.).

Badiiy asarda milliy o'zlikni faqat milliy kiyim, taom, urf-odat yoki tarixiy nomlar mavjudligi bilan izohlash yetarli emas. Bunday unsurlar milliy muhitni yaratadi, lekin identitetning mohiyati qahramonning fikrlari, xotirasi, tanlovi va o'zini qaysi jamoaga mansub deb bilishida namoyon bo'ladi. Milliy o'zlik qahramonning o'zini shaxs va jamiyat vakili sifatida anglashida namoyon bo'ladi. Uning ichki olamiga ota-ona, ajdodlar, ona tili va bolalik xotiralar ta'sir ko'rsatadi.

“Iztirob” va “Ota” romanlarining qiyosiy tahlilidan ayonlashadiki, birinchi asarda identitetning ko'proq ichki-ruhiy qirralari, ikkinchisida esa ichki va tashqi jihatlarining uyg'unligi yaqqol ko'rinadi. “Iztirob”da turk milliy hayoti maktab, oila, ijtimoiy odob va diniy-ma'naviy muhit tasviri orqali namoyon bo'ladi, “Ota”da esa qahramonning milliy an'analarga sadoqati, turkona ism qo'yishga intilishi va boshqa xalqlarning urf-odatiga hurmat bilan qarashi ifodalanadi.

Qahramon shaxsiyatining shakllanishida identitetning uch vazifasini ajratish mumkin. Birinchidan, identitet qahramonga o'zini tanish uchun “tayanch nuqta” beradi. Inson kimning davomchisi ekanini bilgan sari hayotidagi voqealarga ma'no beradi. Ikkinchidan, identitet axloqiy mezon vazifasini bajaradi. Qahramon nimani to'g'ri, nimani noto'g'ri deb bilishi ko'pincha oilaviy va madaniy qadriyatlar bilan belgilanadi. Uchinchidan, identitet insonning ruhiy tayanchi bo'lib xizmat qiladi. Urush, ayriliq yoki yo'qotish paytida vatan, ota-ona va oila haqidagi xotiralar unga ichki kuch beradi. Ammo identitet har doim ijobiy samara

bermaydi. Agar u bir yoqlama bo'lsa, boshqalarni xolisona baholay olmaydi. Zehra qat'iy tartibga tayanib, o'quvchilarining zaifligi va hayotiy sharoitni hisobga olishni istamaydi. Demak, identitet qahramon shaxsiyatiga ta'sir qiladi. Uning qanday shakllangani esa bu ta'sirning ijobiy yoki bir yoqlama bo'lishini belgilaydi.

Badiiy asarda identitetni ifodalashning eng muhim vositalaridan biri konflikt hisoblanadi. Konflikt qahramonning o'zligi bilan tashqi muhit, o'tmish va hozir, istak va qadriyatlar o'rtasidagi ziddiyatni yuzaga chiqaradi. “Iztirob”da asosiy konflikt Zehraning otasi haqidagi qat'iy tasavvuri bilan kundalikda ochilgan haqiqat o'rtasida yuz beradi. “Ota”da esa eskicha va zamonaviy fikrlash, ota mas'uliyati bilan nomus, urush xotirasi bilan tinch hayot o'rtasida konflikt hosil bo'ladi.

Identitetni badiylashtirishda ramz va detal ham muhim ahamiyatga ega. “Iztirob”da otaning sandig'i va kundaligi o'tmishga ochiladigan “eshik” vazifasini bajaradi. “Ota”da ism, chaqaloq to'yi, uy, urushdan qolgan iztirob, nevara va tush singari detallar qahramonning oilaviy hamda milliy o'zligini ifodalaydi. Demak, identitet romanlarda faqat g'oya orqali emas, barcha badiiy unsurlar orqali yaratiladi.

Muallif avval Zehrani shakllangan xarakter sifatida ko'rsatadi, keyin esa retrospeksiya usuli orqali uning o'tmishiga nazar soladi. Dastlab kitobxon qahramonni kuchli, intizomli, halol va murosasiz muallima sifatida anglaydi. Ekspozitsiyada Zehra intizomli va ma'rifatparvar muallima sifatida namoyon bo'ladi. Zehraning qisqa vaqt ichida hurmat qozongani, maktabni obod qilgani, ota-onalar ishonchiga sazovor bo'lgani batafsil tasvirlanadi. Bu tasvir uning ijtimoiy identitetini yaratadi. Zehra shu tariqa ziyoli turk ayoli identitetining muhim belgilarini mujassam etadi. Biroq Zehraning ichki ziddiyati voqealar rivoji mobaynida ochiladi. Tefvik Hayri uning “doğruluk, temizlik, fedakârlık”ka sadoqatini e'tirof etar ekan, aynan shu mutlaqlik “acımak kabiliyeti”ni o'ldirganini aytadi. “Acımak... insan ruhlarındaki derinliğini ancak onunla ölçülebileceğine kaniim” (9, 7-b.) izohi romanning mohiyatini tashkil qiladi. Mazkur fikrda boshqalarning iztirobini his qilish insoniylik sifatida talqin qilinadi. Zehra maktabdagi bolalarni bir xil tartib mezonni asosida baholaydi. Kechikkan qizning onasi kasal, ikkinchisining uyida soat, uchinchisining esa kiyadigan poyabzali yo'q. Shunga qaramay, ulardan maktab tartib-qoidasiga qat'iy amal qilishlarini talab qiladi. Bu holat yoshligida mehrga tashnalik, ota-onasining murakkab munosabatlarining qurboniga aylanish fojiasining achchiq mahsuli edi. Otani tan olmaslik “Benim babam yok” (9, 10-b.) jumlasida keskinlashadi. Bu hukm otani inkor qilish emas, ma'naviy identifikatsiyani batamom uzishdir. Zehra nazarida “ota” so'zi mehr, himoya, mas'uliyat va sha'nni anglatadi, otasi Murshitni bulardan mosuvo deb hisoblangani uchun tan olmaydi. Zehraning shaxsiy identiteti otasini rad etish orqali namoyon bo'ladi. Syujetdagi keskin burilish “ota” so'zi tilga olinganda boshlanadi. Zehraning yuzidagi alamzadalik, otasini inkor qilishga urinishlari uning shaxsiy identitetdagi yashirin iztirob borligini bildiradi. Bu yerda dialog badiiy vosita sifatida alohida ahamiyatga ega. Qahramon izoh bermaydi. Birgina inkor jumlasini orqali o'zining o'tmishdan qanchalik noroziligini namoyon qiladi. Muallif identitet inqirozini qisqa dialog, mimika va sukut orqali ko'rsatadi. Roman kompozitsiyasining ikkinchi bosqichida retrospeksiya kuchayadi. Zehra otasining kasalligi haqidagi xabar tufayli Istanbulga borishga majbur bo'ladi. Bu yo'l o'zligiga qaytish ramzidir. U uzoq vaqt rad etgan oilaga farzandlik majburiyati tufayli qaytadi. Shu jihatdan safar motivi identitetning badiiy ifodasi vazifasini bajaradi.

Kompozitsiyaning asosini otaning kundaligi tashkil etadi. Kundalik roman ichidagi ikkinchi roviydir. Mozayka usuli orqali qahramon hozirida ro'y berayotgan voqea ichiga o'tmish voqeasi payvandlanadi. U Zehraning o'z hayoti haqidagi “birinchi hikoya”siga qarshi qo'yiladi. Zehra bolaligini xotiralar va onasidan olgan taassurotlari asosida baholaydi. Mürşid afandining kundaligi esa o'sha

voqealarni otaning nuqtayi nazaridan qayta hikoya qiladi. Kundalik orqali marhum Mürshid afandi qizi Zehra bilan kechikkan dialogga kirishadi. Zehra bolaligida otasini oilasi halokatining asosiy aybdori deb biladi. Uning xotirasida otasi mast, qo'pol, zolim va oilani baxtsiz qilgan erkak sifatida qolgan. Bunda bola ongining asosiy manbayi – ona va buvi bergan tasavvur. Ruhsar xola haqidagi hikoya Zehraning bolalik qarashlariga kuchli ta'sir qiladi. U bu fojiani buvisidan qayta-qayta eshitgani uchun erkaklarni zolim deb tasavvur qiladi. Hatto turmushga chiqmaslikka qaror qiladi. Demak, Zehraning identiteti nafaqat o'z hayotiy tajribalari, balki oilada avloddan-avlodga o'tgan hikoyalar ta'sirida ham shakllanadi. U onasini nozik, quvnoq, ammo baxtsiz va erining zulmiga uchragan ayol sifatida eslaydi. Kundalikni o'qishdan oldin u onasini deyarli faqat mazlum sifatida eslaydi. Lekin otasining yozuvlaridan onasining Necip Bey bilan yashirin munosabatini, Mesadet Hanım va

buvisinin bundan xabardor bo'lganini, otasining ayanchli taqdiri shu bois izdan chiqqanini anglaydi.

Zehra bolaligida buvisini Qur'on o'qiydigan, yashil ro'mol o'ragan, mehribon va pokiza ayol sifatida eslaydi. Ammo otaning kundaligida aynan shu buvi qizlari bilan birga bolalarning dunyoqarashini otaga qarshi shakllantirayotgan shaxs sifatida ko'rinadi. Ayoli va qaynonasi Murshit haqida bolalariga "serseri, ahlâqsiz bir baba" tasavvurini berishayotganidan azob chekadi. Muallifning mahorati shundaki, Zehraning oldingi xotiralari inkor etilmaydi. Bola Zehra ko'rgan narsalar haqiqatning bir qismi edi: u otasining mastligini, oiladagi janjallarni, onasining yig'isini ko'rgan. Ammo u sabablarning mohiyatini bilmagan. Kundalik ana shu "ko'rinmay qolgan sabablar"ni ochadi. Shu bois asarda haqiqat qarama-qarshi nuqtayi nazarlarning to'qnashuvi orqali yuzaga keladi. Natijada bir xil oila, bir xil odamlar va bir xil voqealar ikki xil nuqtayi nazardan ko'rinadi.

## 2-jadval

### "Iztirob" romanining narratologik tahlili

| Narratologik mezon | Romandagi izohi                                                                                                      | Qisqa talqin                                                                                              |
|--------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Roviy (narrator)   | Voqealar asosan tashqi robiy tomonidan hikoya qilinadi.                                                              | Tashqi roviy Zehra va boshqa qahramonlarning ruhiy holatini ochib beradi.                                 |
| Nuqtayi nazar      | Dastlab voqealar asosan Zehraning qarashlari orqali tasvirlanadi.                                                    | Kitobxonda avval Zehraning otasi haqida salbiy tasavvur paydo bo'ladi.                                    |
| Kundalik detali    | Keyinchalik kundalik voqealarga batamom yangi nuqtayi nazar olib kiradi.                                             | Kundalik Zehraning oila a'zolari haqidagi oldingi fikrlarini o'zgartiradigan narrativ vosita hisoblanadi. |
| Retrospeksiya      | Kundalik orqali voqealar tasviri o'tmishga yo'naltiriladi.                                                           | O'tmish orqali hozirgi voqealarning sabablari oshkor bo'ladi.                                             |
| Syujet             | Voqealar asotsiativ, konsentrik va retrospektiv tartibda beriladi.                                                   | Haqiqatning keyinroq ochilishi asarda o'tkir drammatizm va tragizm hosil qiladi.                          |
| Narrativ zamon     | Voqealar tasviri o'tmish va hozigi zamonda almashinadi.                                                              | Zamonlar almashinuvi Zehraning ruhiy olamida evrilish yasaydi.                                            |
| Sir saqlash        | Otaning hayoti haqidagi muhim haqiqatlar sir saqlanadi.                                                              | Bu usul jumboqni yuzaga keltiradi.                                                                        |
| Psixologik tasvir  | Zehraning diydasiidagi qattqlik, ichki ziddiyati va ruhiyatidagi o'zgarish tasvirlanadi.                             | Voqealar rivoji qahramonning ichki dunyosidagi o'zgarishlar bilan bog'liq.                                |
| Dialog             | Qahramonlarning xarakteri va munosabatlari dialoglar orqali ochiladi.                                                | Dialog personajlarning qarashlarini ifodalaydi.                                                           |
| Kontrast           | Zehra tasavvuridagi zolim va irodasiz ota obrazi bilan kundalikda ochilgan ilojisiz ota obrazidan butkul farqlanadi. | Kontrast kitobxon va qahramonni voqealarga qayta razm solishga majbur qiladi.                             |
| Burilish nuqtasi   | Zehra otasining kundaligini o'qiy boshlashi syujet voqealarida burilish yuzaga keladi.                               | Shu vaziyatda qahramonning otasiga va o'tmishga munosabati o'zgaradi.                                     |

Psixanalitik yondashuvga ko'ra, Zehraning ichida yashirinib kelgan his-tuyg'ulari otasining kundaligini o'qishi orqali yuzaga chiqadi. Bu holat Freydning bostirilgan kechinmalarining qaytishi va superego haqidagi qarashlari bilan izohlanishi mumkin. Shu jarayon orqali inson vijdonining shakllanishida oila va jamiyat ta'siri muhim ekani ko'rinadi. Chodorow nazariyasiga ko'ra esa, onaning ota haqida salbiy fikrlarni bolaga singdirishi uning oilaviy va gender haqidagi tasavvurlariga ta'sir qiladi. Tadqiqotlarda turk romanlarida ota obrazi ko'pincha qat'iy, intizom talab qiluvchi yoki farzanddan uzoq turuvchi shaxs sifatida tasvirlanishi qayd etiladi (18, 64-67-b., 13, 45-46-b.). Biroq "Iztirob" romanida ota obrazi boshqacha talqin qilinadi. U fojiali taqdir egasi bo'lsa-da, vijdonli va mas'uliyatli inson sifatida ko'rsatiladi. Hatto vafotidan keyin ham uning qiziga bo'lgan mehr-mas'uliyati va fidoyiligi kundalik orqali namoyon bo'ladi (5, 2485-b.).

Kundalikdan Murshitning yovuz emasligi, dastlab bilimli, kelajakka ishongan, ayolini qadrlaydigan va davlat xizmatida halol ishlashni istagan inson bo'lgani ayonlashadi.

Otaning tanazzuli faqat nuqson emas, zamonaviylashayotgan jamiyatning nomuvofiqligi bilan bog'lanadi. Mülkiye diplomi bo'lsa-da, ammo ish topish uchun tanish kerak. Zehra kundalikni o'qir ekan, faqat otasi haqidagi fikri emas, o'z haqiqatlari ham o'zgaradi. "Iztirob"da ota-farzand-jamiyat uchligi voqealarni tizimlashtiradi. Mürshit va Zehra o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri suhbat deyarli yo'q; ularning orasiga ona, buvi, maktab, davlat tizimi kiradi. Jamiyat Murshitni "serseri" deb tamg'alaydi, Zehra esa bu tamg'aning yukini bir umr ko'taradi. Ota va farzand o'rtasidagi yarashuv kundalik vositasida sodir bo'ladi.

Ricoeurning narrativ identitet g'oyasi nuqtayi nazaridan aynan shu kompozitsion usul juda muhim. Qahramonning "men"i voqealarning o'zida emas, ularning qanday hikoya qilinishida shakllanadi. Zehra otasining vafotiga qadar o'z bolaligi haqida bitta hikoya asosida yashab kelgan. Otasining kundaligini o'qigach, birinchi hikoyani batamom rad qiluvchi ikkinchi hikoya paydo bo'ladi. Ikki hikoyaning to'qnashuvi uning ichki identitetini qayta shakllantiradi.

“Zehra, defteri bitirdiği zaman ortalık ağarmaya başlamıştı. Titreye titreye yerinden kalktı, mumu eline alarak cenazenin yattığı odaya girdi. ... – Baba... Zavallı babam... Affet beni...” (9, 62-b.).

Roman yakunida Zehraning otasi jasadi oldida yig'lab, kechirim so'rashi kulminatsiya hisoblanadi.

“Iztirob”da syujet va kompozitsiya qahramonning shaxsiy o'zligini bosqichma-bosqich qayta qurish vositasi bo'lib xizmat qiladi. Milliy-ma'naviy identitet esa bu jarayonda oila, ota, tarbiya, ma'rifat va jamiyat oldidagi burch bilan bog'lanadi.

Ulug'bek Hamdamning “Ota” romanida bir inson hayoti orqali XX asrning urush, sovet va postsovet davri manzaralari qamrab olinadi. Asar muqaddimasida “otalik hissi, otalik burchi, otalik hukmi, otalik so'zi” tushunchalarining yonma-yon kelishi romandagi ota obrazining ziddiyatli tabiatini oldindan belgilaydi. Po'lat mehribon va jonkuyar, biroq ayni paytda gunohkor ota sifatida qavdalanadi, uning fojiasi mehri yo'qligidan emas, otalik tuyg'usining nomus oldida poymol bo'lishidan tug'iladi. Po'latning identiteti turli davrlarda shakllanadi. Ikkinchi jahon urushi va asirlik unda chidam, buyruqqa bo'ysunish, tartib, guruh oldidagi mas'uliyat va sha'ni qadriyatga aylantiradi. Tinch hayotga qaytgach ham urush davridagi qat'iylik oilaviy va ijtimoiy munosabatlarga ta'sir qiladi. Ota oilaning himoyachisi bo'lish bilan birga uning qo'mondoni sifatida ham o'zini tasavvur etadi.

Romanning boshlanishidagi Toshkent safari va azayimxon huzuriga borish epizodi, “duogo'y domullo”, “dam solish”, “issiq-sovuq qilish” singari birliklar o'zbek jamiyatida mavjud xurofiylikni ifodalaydi. Po'lat va ayoli Yog'du qizi Sevinchning tug'ilishini ko'p yillar ilhaq bo'lib kutishadi. Qizi yo'qolgan paytda “Men ham ota bo'ldimmi? Axir, seni Xudoyimdan tilab olgandim?” deya faryod qiladi (12, 96-b.). Bu qisqa parcha farzandning ilohiy ne'mat va omonat sifatida qabul qilinganini ko'rsatadi. Po'lat uchun hayotning eng katta mazmuni farzand va nasl davomiyligi bilan bog'liq. Sevinch dunyoga kelgach, Po'latning otalik identiteti yanada mustahkamlanadi. Qizining yuzi kuyganidan keyin u uni himoya qilishga, jamiyatdan ajralib qolishiga yo'l qo'ymaslikka intiladi. Bolalarga “bu o'sha Sevinch, uni hech kim almashtirib qo'ygani yo'q” deb tushuntirishi orqali tashqi qiyofa emas, insoniy o'zlik muhimligiga urg'u beriladi. U o'zini nafaqat mehribon, balki oila sha'ni, nasl va jamiyat oldidagi mavqeyini asrashga mas'ul deb biladi. Sevinchning nikohsiz farzand ko'rishi uning shu tasavvurlariga zid keladi. Natijada qiziga bo'lgan mehri bilan “odamlar nima deydi”, degan qarash to'qnashadi. Shu yerda otalik tuyg'usi bilan ijtimoiy va madaniy identitet o'rtasida fojiali ziddiyat yuz beradi.

Inson o'z identitetini jamiyat fikri, or-nomus va boshqalarning bahosi bilan bog'lab qo'ysa, ichki ziddiyat, bosim va o'zidan begonalashish hissini kuchaytirishi mumkin. Po'lat Sevinchga hukm chiqarayotganda aslida faqat ota sifatida emas, balki mahalla oqsoqoli va avlod sha'nining himoyachisi sifatida yondashadi. Ana shu identitetlar otalik mehridan ustunlik qiladi.

Asar oxirida esa Po'latning identiteti yana o'zgaradi. U nevarasi Yodgorni ko'rgach, bola chehrasida qizi Sevinchni, ayoli Yog'duni, o'zini, hatto ota-onasini ham ko'radi. Shu orqali Yodgor avlod davomchisi timsoliga aylanadi. Eng muhim burilish Po'latning “odamlar nima deydi” degan qarashdan butkul voz kechishida ko'rinadi. U oxir-oqibat odamlarning gap-so'zi tufayli qiziga nisbatan qilgan nohaqligini anglaydi va qalbida yana otalik, bobolik hissi jo'sh uradi. Ilgari uning qalbi “odamlar, kin va alam” bilan to'lgan bo'lsa, keyinchalik uni yana mehr egallaydi.

Insonning kimligi faqat jamiyatdagi maqom bilan emas, mehr, vijdon va shaxsiyat bilan ham belgilanadi. Roman identitetni o'zgarimas holat emas, balki hayot sinovlari davomida shakllanadigan, o'zgaradigan va qayta tiklanadigan jarayon sifatida tasvirlaydi. Fojia sodir bo'lgan sahnada muallif “Ota qildi bu ishni. Uning o'z otasi!” deya “ota” so'zini takrorlaydi (12, 159-b.). Po'latning qo'li bilan Sevinchning halok etilishi batamom otalikni tanazzulga yuz tuttiradi. Sevinchning qilmishi romanda oqlanmaydi, uning hayoti ota sha'ni va oila nomusi bilan bog'lanadi. Shu sababli Po'lat qizining qilmishini uning shaxsiy tanazzuli sifatida emas, o'z erkaklik va otalik g'ururiga qaratilgan tajovuz sifatida his qiladi. Sud zalida Po'latning qilmishi jinoyat sifatida qoralansa, qamoqda ayrim mahbuslar uni “haqiqiy ota” deb ulug'lashadi. Muallif or-nomus tushunchasini rad etmaydi, lekin uning inson hayotini barbod qilishni oqlovchi zo'rayon talqinini keskin tanqid qiladi.

Po'lat namoz, ro'za va tavba orqali gunohini yuvishga urinadi. “Agar dunyodagi eng so'zamol voiz bo'lganimda ham o'zim hozir – umrim adog'ida anglab yetganlarimni o'zga bir kishiga, hatto eng yaqin kishimga ham uqtirolmasligimni ham angladim. ... Nega deganda, har kim o'z xulosalariga o'z yo'lidan yuribgina kelishi mumkin ekan. ... insonning o'zini o'zi tushunib yetishi – tavbaga kelishi uning hayotidagi eng katta mo'jizadir!...” (12, 205-b.). Nevara motivi shu vazifani bajaradi. Sevinchdan qolgan bolani Po'lat dastlab “valadi zino” tamg'asi bilan rad etadi. Bola aybsiz bo'lsa-da, uni gunohning mevasiga aylantirishadi. Po'lat yetimxonaga yo'l olganda, hamma haqiqatlarni anglab yetgan, zurriyodini, avlodining davomchisini bag'riga bosish, qizidan qolgan yodgoriga mehr ko'rsatishga, shu orqali o'z ichki identiteti oldida gunohini yengillatishni istardi.

### 3-jadval

#### “Iztirob” va “Ota” romanlarida milliy o'zlik hamda identitet shakllarini ifodalovchi badiiy vositalarning qiyosiy tahlili

| Tahlil mezonlari               | “Iztirob”dan parcha                                                                                                                                                                                                                                                | “Ota”dan parcha                                                                                                                           | Qiyosiy xulosa                                                                                                                                                 |
|--------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Psixologik portret             | “Ufak tefekti. Fakat kuvvetli bir irade sahibi olduđu ve etrafındakilere çok tatlı muamele etmekle beraber emretmeyi de bildiği anlaşılyordu... hafifçe çatık ince kaşları... teessür ve infiallerinin cinsine göre çehresindeki mânayı deđiştiriyordu.” (9, 8-b.) | “Qani meni, bizni oilamizni ana shunday baxtli yakuni?... Nahotki, qizim Sevinchda ajdod-avlodimiz tarixiga nuqta qo'yilsa!” (12, 122-b.) | Har ikki romanda qahramonning “kimligi” ichki ziddiyat orqali ko'rsatiladi: Zehrada iroda va diydasi qattiqlik, Po'latda esa iztirob va avlod tashvishi ustun. |
| Ichki monolog                  | “Hatıra Defteri... Çok tuhaf... Yaptığı bütün fenalıkları bu küçük deftere nasıl sığdırdı acaba?” (9, 23-b.)                                                                                                                                                       | “Urush nima o'zi? Kimga kerak u?... Nima degani o'zi Vatan? (12, 41-b.)                                                                   | Ichki monolog identitetning o'zgarish jarayonini ifodalaydi.                                                                                                   |
| Kundalik detali va tush motivi | “Renkli bez parçaları, silik fotoğraflar... Sararmış bir Mülkiye Mektebi diploması... bir tomar                                                                                                                                                                    | “Yodgorjonning qiyofasi... otaning tushlarida bamisli kino lentasidek... qayta va qayta aylanardi... Toshni                               | “Iztirob”da kundalik o'tmishga yo'l ochsa, “Ota” romanida tush va xotira qahramon vijdonining                                                                  |

|                                  |                                                                                                                                                                                                      |                                                                                                                                                                                       |                                                                                                                                           |
|----------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                                  | mahkeme evraki ve bir defter...<br>'Hatıra Defterim.'" (9, 23-b.)                                                                                                                                    | teshgan tomchidek edi bu<br>tushlaru bu o'ylar." (12, 196-b.)                                                                                                                         | uyg'onishi hamda o'z<br>qilmishlarini qayta<br>anglashiga xizmat qiladi.                                                                  |
| Dialog                           | "“Çocuklarımızı sahtekârlığa<br>alıştıran bir talebenin mektepte<br>kalmasını istemenize şaşıyorum’<br>dedi... ‘Fakat ben elime teslim<br>edilmiş üç yüz çocuğun ahlâkından<br>mes’ulüm.”” (9, 7-b.) | “– Uch oyga safarga<br>ketayotgan ekansan, qizim?...<br>– Keyin yuvinadi, keyin choy<br>ichadi, – havoda Po'lat<br>otaning gulduragan ovozi<br>yangradi.” (12, 147-b.)                | Dialog identitetning<br>munosabatlarda<br>shakllanadigan hodisa<br>ekanini ayonlashtiradi.                                                |
| Axloqiy<br>qadriyatlar<br>tizimi | "1- Vıcdanımin sesini daima<br>dinleyeceğim. 2- Hiçbir zaman<br>kanun haricinde iş görmeyeceğim...<br>6- ...daima namuslu kalacağım. 7-<br>Vazifemi daima hakkımdan üstün<br>tutacağım.” (9, 26-b.)  | "Po'lat shu kelgan joyidan<br>qaytib ketishi ham mumkin<br>edi... ammo... vıjdon degan...<br>kuch... Po'latning ortga<br>qaytishiga... izn bermadi.” (12,<br>83-b.)                   | Ikkala romanda ham<br>vijdon va burch<br>identitetning asosiy<br>mazoni sanaladi.                                                         |
| Badiiy detal                     | "Sararmış bir Mülkiye Mektebi<br>diploması... mahkeme evraki ve bir<br>defter... ‘Hatıra Defterim.’” (9, 23-b.)                                                                                      | "Pichoqning o'tkir tig'i<br>quyosh nurida yaltillab<br>ketdi... Pichoq otaning qo'lida<br>aylandi. Keyin... ota bir<br>harakat bilan uni nariga otib<br>yubordi.” (12, 202-b.)        | "İztirob”da kundalik<br>yashirin haqiqatni<br>ochuvchi vosita bo'lsa,<br>“Ota”da pichoq – hukm va<br>keskin qaror ramzi.                  |
| Badiiy makon                     | "Şehri kendine vatan, mektebi bir<br>aile ocağı yapmış...” (9, 4-b.)                                                                                                                                 | "Agar Vatan – siz, otam,<br>Yog'du, qo'shnilarimiz,<br>mahallamız odamlari, butun<br>o'zbekistonliklar bo'lsa... sizlar<br>uchun har qanday urushga<br>kiraman!” (12, 42-b.)          | Har ikki asarda ham<br>makon qahramonning<br>mansublik hissini<br>ifodalovchi muhim badiiy<br>unsur                                       |
| Badiiy zamon                     | "Zehra, defteri bitirdiği zaman<br>ortalık ağarmaya başlamıştı...<br>'Baba... Zavallı babam... Affet beni...'”<br>(9, 62-b.)                                                                         | "Nahotki, qizim Sevinchda<br>ajdod-avlodimiz tarixiga<br>nuqta qo'yilsa!... Balki... uni<br>tushunadigan... bir mard...”<br>(12, 122-b.)                                              | Har ikki asarda o'tmish,<br>hozir va kelajak<br>uzviylashadi va<br>voqealarning yaxlit<br>mazmunini shakllantiradi.                       |
| Ijtimoiy maqom<br>va baho        | "Halk mektebin asıl ismini<br>unutmuştur. ‘Zehra Abıa Mektebi’<br>diye tanır... Zehra vilâyetin en maruf<br>bir simasıdır.” (9, 4-b.)                                                                | "Sodir bo'lgan mudhish<br>voqea butun Mingtepayu<br>Asakani ikkiga bo'lib<br>tashladi... Birlari otaning<br>tarafini olsa, boshqalari<br>qizning yonidan o'rin oldi.”<br>(12, 160-b.) | Jamiyat qahramonga<br>baho beradi, ammo bu<br>haqiqatga har doim ham<br>mutanosib emas.                                                   |
| Konflikt                         | "“Çocuklarımızı sahtekârlığa<br>alıştıran bir talebenin mektepte<br>kalmasını istemenize şaşıyorum’...<br>'ben... üç yüz çocuğun ahlâkından<br>mes’ulüm.”” (9, 7-b.)                                 | "Ota qildi bu ishni. Uning o'z<br>otasi!... dunyodagi eng katta<br>vazifasi otalik ekaniga<br>ishonib kelgan ota!” (12, 159-<br>b.)                                                   | Har ikki romanda<br>qahramonning shaxsiy<br>identiteti sinov va<br>ziddiyatlarda namoyon<br>bo'ladi.                                      |
| Rahm-shafqat<br>va iqrar motivi  | "Baba... Benim zavallı babam... Affet<br>beni... Zehra... Anadolu'daki<br>mektebine döndü. Muallimin artık<br>bir eksiği kalmamıştı. Acımayı<br>öğrenmişti.” (9, 62-b.)                              | "Pichoq... nariga otib<br>yubordi... 'Bo'ldi, bas!...<br>bo'lgan ish bo'ldi!... Mana siz<br>bor, mana Yodgorbek bor!’”<br>(12, 202–203-betlar)                                        | Rahm-shafqat va iqrar<br>qahramonlarni boshqalarni<br>tushunishga olib keladi.                                                            |
| Identitetning<br>o'zgarishi      | Muallimin artık bir eksiği<br>kalmamıştı. Acımayı öğrenmişti. (9,<br>62-b.)                                                                                                                          | Kecha... yuragi... odamlaru<br>ularning u haqdagi o'ylari<br>bilan... to'la edi. Bugun esa...<br>bir mehr keldiyu yurakni zabt<br>etdi... U yetimxonaga<br>otlangan edi. (12, 197-b.) | Ikkala romanda ham<br>identitet xato, iztirob,<br>anglash va iqrar orqali<br>qayta shakllanadigan<br>jarayon sifatida talqin<br>qilinadi. |

Tahlil natijalari asosida identitetning quyidagi turlari izohlandi. Shaxsiy identitet insonning o'zini qanday anglashini bildiradi. Psixologik identitet uning ichki kechinmalari bilan bog'liq. Ijtimoiy identitet esa insonning oiladagi, va jamiyatdagi o'rnida ko'rinadi. Madaniy identitet urf-odat, marosim, e'tiqod, turmush tarzi, ta'lim va avloddan avlodga o'tadigan qadriyatlar orqali namoyon bo'ladi. Badiiy asarda bular bir-biriga ta'sir qiladi va ko'pincha bir voqeaning o'zida bir necha ko'rinishda namoyon bo'ladi.

#### Muhokama

Har ikki yozuvchi identitetni qahramonning fikrlari, suhbatlari, xotiralari, kundaliklari, portreti, ruhiy holati orqali ochadi. “Ota”da urush va tinchlik, tug'ilish va o'lim, mahalla va front, ota hukmi va farzand qismati bir-biriga qarama-qarshi qo'yiladi. “İztirob”da esa maktab va oila, adolat va rahm-shafqat, jamiyatdagi maqom va yashirin oilaviy haqiqat o'rtasidagi farq muhim o'rin tutadi. Shu bois

identitet qahramon qalbi va tafakkurida qanday iz qoldirgani orqali chuqurroq ochildi.

Shaxsiy identitet. "Ota" romanida Po'latning shaxsiy identiteti uning butun hayoti davomida o'zgarib boradi. Urush dunyoqarashini keskin o'zgartiradi. Jang maydonida "dushman" sanalgan odamlarning ham azob chekayotganini ko'radi. Shundan keyin u faqat "men jangchiman" degan fikr bilan yashay olmaydi. U nima uchun urushayotganini, inson hayotining qadrini va o'z mas'uliyatini o'ylay boshlaydi. Po'latning shaxsiy o'zligi aynan shu savollar orqali teranlashadi. Po'lat otalikni faqat mehr va himoya emas, farzand taqdiriga daxldor keskin qarorlarni zimmasiga olish mas'uliyati deb biladi. Qizining xatti-harakatini oilaviy sha'n va axloqiy me'yorning buzilishi deb bilib, o'z qilmishini "otalik burchi" bilan oqlashga urinadi. Muallif shu yerda muhim bir haqiqatni oshkor qiladi: inson o'z qarashini yagona to'g'ri yo'l deb bilsa, haqiqatni anglamay qolishi mumkin. Keyinchalik Po'lat tavba qiladi, kechirilmas xatosidan bir umr pushaymonlik iskanjasida qoladi.

"Iztirob" romanida Zehra shaxsiy identiteti o'tkir syujet asosida tasvirlanadi. Zehra otasini o'z hayotidan va xotirasidan batamom o'chirib tashlashga urinadi. Chunki uning tasavvurida otasi baxtsiz o'tmishining ayancli timsoli sifatida gavdalanadi. Kundalikni o'qigach, bu tasavvur o'zgaradi. U otasining hayotiga qayta razm soladi. Natijada onasi va buvisi tomonidan shakllantirilgan otasi haqidagi soxta va yolg'on tasavvurlarning mohiyatini sekin-asta tushuna boshlaydi.

Ikki asarda ham qahramonlar haqiqatni faqat o'z nuqtayi nazaridan ko'radilar. Po'lat otalik va nomus haqidagi qarashini to'g'ri deb bilsa, Zehra esa otasi haqidagi bolalik tasavvuriga so'zsiz ishonadi. Vaqt o'tishi bilan ikkalasi ham hukmi noto'g'riligini anglaydi. Po'lat bunga uzoq yillar, yo'qotishlar va tavba orqali erishadi, Zehra esa otasida ayrilib, uning kundaligi orqali hayotiga butunlay boshqa ko'z bilan qaray boshlaydi.

Psixologik identitet qahramonning ichki dunyosi bilan bog'liq. U insonning nimadan xavotirlanishi, iztirob chekishi, o'zini qanday oqlashi yoki ayblashi orqali bilinadi. "Erboy bilan doimiy adovatli munosabati, Sevinchning kuygan yuzi, O'tkir aka-yu Oychechak opalarning qisqa vaqt ichida qarib, qadrlarining doldek bukilib qolgani, Yog'duning yuz-u ko'zidan hayot nash'asining abadulabad yo'qolgani, shajaraning, kimsan – nomi el aro doston o'sha Otajon polvon avlodining Sevinchda to'xtab qolish ehtimoli borligi haqida ezilib o'yladi, o'ylab ezildi. Qachondir bu ariqda oqib yotgan suv to'xtashi mumkin edi, ammo Po'latning iztirobli o'ylarining poyoni yo'qqa o'xshardi. Chunki bu o'ylarning baxtli yakuni ko'rinmasdi" (12, 122-b.). Sevinchning jarohati Po'latning otalik tuyg'ularini ham og'ir sinovdan o'tkazadi. Muallifning "ezilib o'yladi, o'ylab ezildi" ifodasi Po'latning ayancli qotilligi va keyingi dahshatli hodisaga ishora beradi. Ariqdagi suv bilan otaning "iztirobli o'ylari"ning qiyoslanishi ham ramziy ahamiyatga ega, suvning oqimi bir kun tinishi mumkin, biroq otaning qizi haqidagi tashvishlari umrbod tugamaydi.

"Sevinchning bo'lsa, otasini ko'rishi bilan kapalagi uchib bo'lgandi – boyaqish qo'rquvdan, uyatdan qalt-qalt titrab taqa-taq to'xtadi. Ko'zlarida dunyoning borliq iztiroblari birma-bir akslandi. – Ota... – lablaridan uchdi shu so'z. ... Va shu so'z uning so'nggi so'zi bo'ldi" (12, 158-b.). Sevinchning so'nggi so'zi "ota" bo'ldi. "Ota" so'zi bir vaqtning o'zida mehr, iltijo, qo'rquv va fojia ramziga aylanadi. Asar oxiridagi tavba qahramonga o'zini qaytadan anglashga imkon beradi. Po'lat inson hayotidagi eng katta o'zgarish ba'zan o'z xatosini tan olishdan boshlanishini tushunadi.

"Iztirob"da Zehraning ruhiy holati uning o'quvchilariga rahm qilishga qiyinalishi orqali ochildi. Muammo shundaki, u zaiflik va xatoni qabul qilolmaydi. Buning ildizi uning bolalikdagi og'riqli xotiralarida yotadi. Otasi haqidagi salbiy tasavvur Zehraning qalbini qattiq lashtirgan. Shu sababli u maktabdagi bolalarning kechikishi, kambag'alligi yoki xatosi ortida turgan sabablarni hamisha ham ko'ra olmaydi.

U ko'proq o'zi yaratgan qoidalarga amal qiladi. Murshitning kundaligi orqali voqealarga otasining nigohi orqali razm soladi. Zehra ilgari faqat "aybdor" deb bilgan otasining iztiroblarini anglaydi. Kitobxon ham bu jarayonni Zehra bilan birga boshdan kechiradi. Yakunda uning otasi poyi oldida kechirim so'rashi Zehraning ichki dunyosida katta burilish yasaydi, u endi boshqaning dardini tushunishga harakat qiladigan insonga aylanadi.

Ikki romanda ruhiy evrilish turli yo'llar bilan kechadi. "Ota"da bu jarayon yillar davomida tavba orqali shakllanadi. "Iztirob"da esa bir kecha davomida o'qilgan kundalik Zehraning qarashlarini keskin o'zgartiradi. Ammo ikkala asarda ham inson boshqaning dardini ichidan his qilmaguncha uning hayotini to'liq tushuna olmaydi. Rahm-shafqat qahramonlarni boshqalarga yangicha qarashga o'rgatadi.

Ijtimoiy identitet. "Ota" romanida Po'lat o'g'il, er, ota, askar, ishchi va mahalla a'zosi sifatida gavdalanadi. Har bir vazifa undan mas'uliyat talab qiladi. Masalan, urushga ketish vaqtida Vatan oldidagi burchi bilan onasi va Yog'du oldidagi mas'uliyati to'qnashadi. U yurtni himoya qilishni istaydi, ammo yaqinlarini tashlab ketishni xohlamaydi. Mahalla "Ota" romanidagi eng muhim ijtimoiy makonlardan biridir. Chaqaloq to'yi bilan qo'shni xonadondagi aza bir vaqtga to'g'ri kelgan epizod buning yorqin misolidir. O'tkir aka oilaviy quvonchni mahalla qayg'usidan ustun qo'yish to'g'ri emasligini his qiladi. Uning "– Xotin, esingni yig'! Mahallada o'lim! Ertaga nima degan odam bo'lamiz? ... – Ayb bo'ladi, xotin, ayb!" (12, 81-b.) degan mulohazasida jamoa oldidagi mas'uliyat anglashiladi. Mahalla odami faqat o'zi uchun emas, atrofdagilar bilan hisoblashib yashaydi. Biroq jamoaning fikri hamisha ham ijobiy ta'sir ko'rsatmaydi. Ba'zan or-nomus yoki "odamlar nima deydi?" degan qarash inson hayotini ostin-ustun qilishi mumkin. Po'latning qizi bilan bog'liq fojiga odamlarning munosabati ham sabab bo'lganini ziyrak kitobxon ilg'aydi.

"Iztirob"da Zehraning jamiyatdagi o'rni uning muallimlik faoliyati orqali ochildi. Shaharcha aholisi maktabni hatto "Zehra Abla Mektebi" deb ataydi. Bunday mavqe Zehraga katta mas'uliyat yuklaydi. U o'zini yuzlab bolalarning tarbiyasi uchun javobgar deb biladi. Shu mas'uliyat uning qat'iyatini oshiradi. Biroq aynan shu qat'iylik ayrim holatlarda bolalarning mushkul vaziyatini tushunishga xalal beradi. Kasbiy majburiyat Zehraning haddan tashqari qattiqqo'lligini ham kuchaytiradi. Murshitning jamiyatdagi o'rni esa roman davomida pasayib boradi. Dastlab u bilimli va jamiyatda o'z o'rniga ega inson sifatida namoyon bo'ladi. Keyinchalik oilaviy muammolar, moddiy qiyinchiliklar va ishidagi ziddiyatlar uning obro'sini poymol qiladi. Odamlar ko'zida u ichkilikboz, bechorahol, hatto qotil sifatida tanila boshlaydi. Eski maktabdoshi Cevdet bilan uchrashuvi bu farqni yanada keskin ko'rsatadi: biri hurmat va mavqega ega, ikkinchisi esa o'z holatidan uyaladi. Kundalik orqali uning farzandlariga bo'lgan mehri va dard-alamlari ochildi.

"Ota"da Po'latning qilmishi turlicha baholalanadi. "Iztirob"da esa Murshit haqida uzoq vaqt bir tomonlama fikr hukm suradi. Mualliflar shuni ko'rsatadiki, odamni boshqalarning bahosi ham shakllantiradi, ammo bu baho har doim uning hayot tarzi va kechinmalarini qamrab olmaydi.

Madaniy identitet. Madaniy identitet "Ota" romanining boshidan oxirigacha turli ko'rinishlarda uchraydi. Azayimxon bilan bog'liq epizodda xalqona e'tiqod, irim-sirim, diniy tasavvur va zamonaviy fikrlash bir-biriga qarama-qarshi qo'yiladi. Oychechak opa bunga ishonadi. Chaqaloq to'yi, karnay-surnay, mahalla, aza, "qulluq bo'lsin", "nevara muborak" kabi iboralar asarning milliy-madaniy muhitini jonli ko'rsatadi. "Ota"da diniy qarashlar ham madaniy muhitning bir qismi sifatida beriladi. Po'latning hayotida gunoh, jazo, tavba va Yaratgan oldidagi javobgarlik identitetning tanazzulini ifodalaydi. Po'latning tavbasi ham vijdon va mas'uliyatga borib taqaladi.

"Iztirob" romanida Zehraning madaniy identitetini oilasi, diniy muhit, uy-ro'zg'or, musiqa, kiyinish odatlari va qarindoshlik munosabatlari orqali ko'rish mumkin. Zehraning bolaligi Beylerbeyida o'tadi. Otasining kundaligida bolalarining tarbiyasidan xavotirdaligi, ammo chorasizligi yozilgan: "Çocuklarımın haline yüreğim parçalanıyor... Anneleri, büyükanneleri onları kendi modelleri üzerine yetiştiriyor. Biçareleri; ömürleri olursa onlar gibi, muzır, fena insanlar olacaklar... Çünkü çocuklar, onların pençelerinde" (9, 55-b.).

Feriha bilan bog'liq kiyinish epizodlari ham madaniy identitetni ochadi. Uning bezanishi, sochini turmaklashi, surma va bo'yoq ishlatishi, keyinchalik çarşaf kiyishi, qarindoshnikiga borishga tayyorlanishi va to'yga borishi o'sha davrdagi shahar oilasining ayollar hayotiga xos madaniy belgilarni ifodalaydi. Bu detallar orqali muallif ayolning oiladagi va jamiyatdagi o'rnini, tashqi ko'rinish va ijtimoiy me'yorlarning kundalik turmushga qanday singganini ko'rsatadi. "Zavallı kız, o hevesle Beykoz'daki bir akrabasına gidecek, birkaç gece misafir kalacaktı. Mürşit Efendi, o gün hiç yoktan bir aksilik çıkarmış, yağmur bahanesiyle onu iskeleden çevirmişti. Komşular, haline acırlar, ara sıra onu gizli gizli gezmeye götürürlerdi. Bir gece, yine komşularla beraber Ada'da bir düğünde kalmıştı" (9, 18-b.). Bu parcha qarindoshnikiga borish, bir necha kun mehmon bo'lib qolish, qo'shnilar bilan sayr va to'ya qatnashish kabi ijtimoiy-madaniy odatlarni ko'rsatadi. Zehraning madaniy identiteti ana shunday oilaviy va mahalliy aloqalar ichida shakllanadi.

"Ota"da madaniy identitet ko'proq oila, mahalla, marosim, milliy an'ana va diniy-axloqiy qarashlarda namoyon bo'ladi. "Iztirob"da esa maktab, ma'rifat, oilaviy tarbiya, odob va rahm-shafqat masalalari kuchliroq. Har ikki asar madaniyat insonni shakllantirishini ko'rsatadi. Shu bilan birga, mualliflar har qanday mezon insoniylikdan uzilsa, u adolatsizlik yoki fojiga olib kelishi mumkinligini badiiy ifoda etishgan.

Har ikki romanda identitet badiiy tasvir vositalari orqali ochiladi. Retrospeksiya usuli orqali Po'lat va Zehraning o'tmishi parallel tasvirlanadi. "Ota"da urush, oilaviy baxt, fojia va keksalik hayoti voqealari bir-birini yangi ma'no bilan to'ldirib boradi. "Iztirob"da esa bu vazifani kundalik bajaradi. Zehra otasining yozuvlarini o'qib, o'tmishidagi haqiqatlarni anglaydi. Shu bois har ikki romanda retrospektiv xotira insonning o'zini qayta anglash vositasiga aylanadi. Dialoglar ham qahramonlarning turli qarashlarini ochishda muhim. "Ota"da Oychechak, O'tkir aka, Tursun ota, Po'lat va mahalla ahli bir voqeaga bir xil qarashmaydi. Qiz fojiasidan keyingi bahslar ham buni yaqqol ko'rsatadi. "Iztirob"da Tefvik Hayri, Sherif Halil, Zehra, o'quvchilar va otasining qarashlari o'zaro to'qnashadi. Mualliflar voqelik haqida turli nuqtayi nazarlarni ko'rsatib, xulosa chiqarishni kitobxonning o'ziga qoldirishadi. Ramziy detallar ham identitetni ochishda katta vazifa bajaradi. "Ota"da olov urush, uy yong'ini, vijdon va iztirob bilan bog'lanadi. Po'lat bolani olovdan qutqarganda tashqi yong'in uning ichidagi "vijdon olovi" bilan yonma-yon keladi. "Iztirob"da maktab bog'idagi bir xil tartibda o'stirilgan daraxtlar Zehraning tarbiya haqidagi qarashlarini eslatadi. U bolalarni ham go'yo shu daraxtlardek bir xil mezonga solishga moyil. Bu detal uning qat'iy tarbiya usulini juda sodda va ta'sirli ko'rsatadi.

Portret va psixologik detallar ham muhim. Zehraning qoshlarining harakati, "ota" so'zi aytilganda yuzining tundlashishi uning ichki holatini ko'rsatadi. Murshitning keyingi qiyofasidagi abgorlik uning jamiyatdagi tushkun ahvolidi bildiradi. Ammo kundalik uning tashqi ko'rinishidan ancha murakkab inson ekanini ochadi. "Ota"da esa Po'latning keksalik pallasida uzoq o'ya tolisi

va qabristonga tetz-tez yo'l olishi uning iqrori va tavbasini bildiradi. Makonlar ham qahramonlarning o'zligini ochadi. "Ota"da front, uy, mahalla, kasalxona, qamoq va qabriston Po'lat hayotining turli davrlariga mos keladi. Har bir makonda u turli sinov bilan yuzlashadi. "Iztirob"da maktab Zehraning hozirgi hayotini ifodalasa, Istanbul va kundalikdagi boshqa joylar uning og'ir o'tmishi bilan uzviylashadi. Qarama-qarshilik usuli ham ikki romanda faol qo'llanadi. "Ota"da to'y va aza, sevgi va nafrat, ota mehribonligi va ota hukmi, gunoh va tavba yonma-yon qo'yiladi. "Iztirob"da adolat va rahm, obro' va fojia, aybdor ota va mehribon ota haqiqati to'qnashadi. Ana shu ziddiyatlar qahramonlarning turli identitetlarini ochish vazifasini bajaradi. "Ota" va "Iztirob" romanlarini qiyoslaganda, ularni birlashtiradigan asosiy masala – hukm qilish bilan haqiqatni kech anglash o'rtasidagi farq ekani ko'rinadi. Po'lat ham, Zehra ham hayotining ma'lum davrida o'z qarashiga juda qattiq ishonadi. Po'lat uchun otalik, erkaklik va nomusni himoya qilish muhim mezonga aylanadi. Zehra uchun esa muallimlik burchi birinchi o'rinda turadi. Muammo burch boshqaning holatini tushunishdan ustun qo'yilganda boshlanadi.

Har ikki asarda qahramonning o'zgarishi boshqa insonning dardini eshitish yoki ko'rishdan boshlanadi. Po'lat urushda olmon askarining azobini ko'rib, dushman ham o'zi kabi inson ekanini anglaydi. Keksayganda esa ayoli va qizini vaqtida tushunmaganini tan oladi. Zehra otasining kundaligini o'qib, bolalikdan ishonib kelgan hikoya bir tomonlama ekanini anglaydi.

Shaxsiy va psixologik identitet ikki romanda ham tavba, iqror va rahm-shafqat bilan ayonlashadi. Ijtimoiy identitet oila va jamiyatning inson hayotiga qanday ta'sir qilishini ko'rsatadi. Madaniy identitet esa ikkala romanda ham ism, marosim, maktab, kiyim, mahalla, din, oila va tilda namoyon bo'ladi.

Asosiy xulosa shuki, har ikki yozuvchi inson o'zligi hayot davomida o'zgarib borishini ko'rsatadi. Inson boshidan kechirgan voqealar, xatolar va yo'qotishlar ta'sirida o'zini va boshqalarni yangicha anglay boshlaydi. Buning uchun u boshqalarning dardini tushunishga harakat qilishi kerak. "Ota"dagi tavba bilan "Iztirob"dagi rahm qilishni o'rganish shu jihatdan bir-biriga yaqin. Har ikki asarda ham insonning ma'naviy kamoloti boshqalarni hukm qilishda emas, balki ularni tushunish va kechira bilishda namoyon bo'ladi.

#### Xulosa

Ulug'bek Hamdamning "Ota" va Rashod Nuri Guntekinning "Iztirob" romanlarida identitet insonning hayot davomida o'zgarib boradigan ichki va ijtimoiy qiyofasi sifatida tasvirlanadi. "Ota"da Po'latning o'zligi urush, oila, mahalla, otalik, gunoh va tavba orqali shakllanadi. "Iztirob"da esa Zehraning o'ziga va otasiga bo'lgan qarashi kundalikni o'qigach, tubdan o'zgaradi. U adolat bilan birga rahm-shafqat ham zarurligini anglaydi.

"Ota"da ichki monolog, xotira, urush va mahalla makoni, olov ramzi, marosimlar va dialoglar muhim o'rin tutadi. "Iztirob"da esa kundalik, turli nuqtayi nazar, maktab makoni va daraxt obrazlari, portret hamda ruhiy detallar asosiy vazifani bajaradi. Har ikki yozuvchi qahramonni faqat tashqi harakati bilan emas, uning ichki kechinmalari va xatolarini anglash jarayoni orqali ochadi.

Ikki roman o'rtasidagi eng muhim yaqinlik shundaki, qahramonlar rahm-shafqat orqali o'zlarini yangidan anglaydilar. Po'lat tavba qiladi, Zehra esa rahm qilishni o'rganadi. Insoniylik faqat o'z qoidalarini himoya qilishda emas, boshqalarning dardi va alamlarini tushunishga intilishda namoyon bo'ladi. Shu sababli shaxsiy, psixologik, ijtimoiy va madaniy identitetning barcha qatlamlari insoniylik g'oyasi tegrasida tutashadi.

#### Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Anderson, B. Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. – Rev. ed. – London; New York: Verso, 2006. – 240 p.

2. Assmann, J. Cultural Memory and Early Civilization: Writing, Remembrance, and Political Imagination. – Cambridge: Cambridge University Press, 2011. – 332 p.

3. Bhabha, H. K. *The Location of Culture*. – London; New York: Routledge, 1994. – 285 p.
4. Chodorow, N. *The Reproduction of Mothering: Psychoanalysis and the Sociology of Gender*. – Berkeley; Los Angeles: University of California Press, 1978. – VIII, 263 p.
5. Dalkın, A. Reşat Nuri Güntekin'in *Acımak* Romanında Baba Figürünün Yabancılaşma ve Vicdan Temalarıyla Değerlendirilmesi // *Turkish Studies – Language and Literature*. – 2025. – Vol. 20, No. 4. – P. 2479–2487.
6. Freud, S. *Repression* // *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*. Vol. 14 / translated and edited by J. Strachey. – London: Hogarth Press, 1957. – P. 141–158.
7. Freud, S. *The Ego and the Id* // *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*. Vol. 19 / translated and edited by J. Strachey. – London: Hogarth Press, 1961. – P. 1–66.
8. Genette, G. *Narrative Discourse: An Essay in Method* / translated by J. E. Lewin. – Ithaca; New York: Cornell University Press, 1980. – 285 p.
9. Güntekin, R. N. *Acımak*. – İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2024. – 120 s.
10. Hall, S. *Cultural Identity and Diaspora* // *Identity: Community, Culture, Difference* / ed. by J. Rutherford. – London: Lawrence & Wishart, 1990. – P. 222–237.
11. Hall, S. *Who Needs "Identity"?* // *Questions of Cultural Identity* / ed. by S. Hall, P. du Gay. – London: Sage, 1996. – P. 1–17.
12. Ҳамдам, У. *Ота: роман*. / Улуғбек Ҳамдам. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2020. – 208 б.
13. Kaygana, M. *Acımak* Romanı Üzerine Bir Tahlil Denemesi // *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. – 2006. – C. 8, S. 1. – S. 41–52.
14. Malešević, S. *Identity as Ideology: Understanding Ethnicity and Nationalism*. – Basingstoke; New York: Palgrave Macmillan, 2006. – X, 253 p.
15. Olimova, Y., Pirnazarova, M. Ulug'bek Hamdamning "Ota" romanidagi milliy qadriyatlar badiiy talqini // *Ta'lim fidoyilari*, 2026. – J. 1, № 2, 1-qism. – B. 35–39.
16. Ricoeur, P. *Oneself as Another* / translated by K. Blamey. – Chicago; London: University of Chicago Press, 1992. – 363 p.
17. Smith, A. D. *National Identity*. – London: Penguin Books, 1991. – 227 p.
18. Türksoy, M. Reşat Nuri Güntekin'in "İztirob" ve "Yaprak Dökümü" Romanlarında Baba Motifi: yüksek lisans tezi. – İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
19. Tyson, L. *Critical Theory Today: A User-Friendly Guide*. – 3rd ed. – London; New York: Routledge, 2015. – XV, 470 p.
20. Ubaydullayeva, G., Hamroqulova, X. Ulug'bek Hamdamning "Ota" romanida ota obrazi orqali ijtimoiy muammolar yoritilishi // *Modern Science and Research*. – 2025. – Vol. 4, No. 6. – B. 1291–1292.
21. van Dijk, T. A. *Discourse and Power*. – Basingstoke; New York: Palgrave Macmillan, 2008. – 308 p.
22. Whitehead, A. *Trauma Fiction*. – Edinburgh: Edinburgh University Press, 2004. – 84 p.
23. Wodak, R., de Cillia, R., Reisigl, M., Liebhart, K. *The Discursive Construction of National Identity*. – 2nd ed. – Edinburgh: Edinburgh University Press, 2009. – 288 p.
24. <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/identity>
25. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/learn-r-english/identity>
26. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/identity>
27. <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/identit%C3%A9/41420>